

הרב אריה ויזל

כסות בכלל מזונות

ראשי הפרקים

- א. פתיחה
- ב. איני ניזונית ואיני עושה
- ג. הגיע זמן ולא נישאו
- ד. משכון כסות אשה
- ה. צמצמה מכסותה
- ו. מורדת
- ז. הערת הרוגאצ'ובר

א. פתיחה

אומרת התורה (שמות כא, י) "אם אחרת יקח לו שארה כסותה וענתה לא יגרע".

בגמרא (כתובות מז, ב) מובא שישנם ג' חיובים של בעל לאשתו: מזונות, כסות ועונה. ומבואר (שם) שיש הסוברים ששלושת חיובים אלו הם מהתורה, ומאידך יש הסוברים שחיוב מזונות הוא מדרבנן. הבי"ש (סט, א) סיכם את הכרעת הראשונים בעניין זה. הרמב"ם (אישות יב, ב) פסק ששלושת חיובים אלו הם מהתורה. הרא"ש (שם פ"ג סימן ו) סובר שבעונה וכסות חייב מהתורה, אך במזונות חייב רק מדרבנן. הרמב"ן (שמות כא, ט) והר"ן (כתובות יז, א דפי הרי"ף) סוברים שרק בעונה חייב מהתורה ואילו מזונות וכסות חייב מדרבנן.

ואלו דברי הר"ן (יז, א מדפי הרי"ף ד"ה ובגמ' איכא):

וכיון דלכולהו תנאי דבגמרא ס"ל דכסותה כמשמעה היה נראה לומר דכסותה מדאורייתא, אלא כיון ששנינו במשנתנו חייב במזונותיה ולא הזכיר כסות כלל נראה שהכסות בכלל מזונות ועלה דמתניתין תנן בברייתא תקנו מזונות תחת מעשה ידה [דמשמע] שהכסות ג"כ אינו אלא מן התקנה.

מכך שחיוב כסות לא הוזכר במשנה לומד הר"ן שחיוב זה כלול ב"מזונות", ומתוך כך ממשיך הר"ן (שם) ואומר: "וכיון דסוגיין דעלמא דמזונות דרבנן כדאיתא פ' אע"פ [דף נח ב] קסבר כי תקינו רבנן מזוני עיקר משמע שאף הכסות אינו אלא מדבריהם".

כיוצא בזה הרמב"ם (אישות יג,ו) והשו"ע (אהע"ז עג ו-ז) פסקו: "ולא האשה בלבד אלא בניו ובנותיו הקטנים בני שש או פחות חייב ליתן להם כסות המספקת להם וכלי תשמיש ומדור לשכון בו, ואינו נותן להם לפי עשרו אלא כפי צרכן בלבד. זה הכלל כל מי שיש לו עליו מזונות בין בחייו בין אחר מותו יש לו כסות וכלי בית ומדור, וכל שבית דין מוכרין למזונותיו כך מוכרין לכסותו וכלי ביתו ומדורו".

וכתב ה"ה (שם): "וזה פשוט שהפרנסה והכסות הרי הן כמזונות וכן הזכירו בגמרא בהרבה מקומות פרנסה בכלל מזונות".

מבואר איפה ש"כסות בכלל מזונות" וישנה התאמה בין שני חיובים אלו.

ניתן לבאר זאת בב' אופנים: א. חיוב מזונות וכסות הוא בעיקרו חיוב אחד – חובת הבעל לדאוג לצרכי אשתו, ועל כן ישנה התאמה ביניהם.¹ ב. באמת הם ב' חיובים שונים אך עדיין ישנה התאמה ביניהם.²

במאמר זה נברר עד כמה הקביעה 'כסות בכלל מזונות' רחבה וכיצד היא מגיעה לידי ביטוי בהלכות כתובות. כמו כן נברר האם הנחה זו מוסכמת לכולי עלמא או שהיא תלויה במחלוקת הראשונים הנ"ל ביחס לחיובי מזונות וכסות מהתורה או מדרבנן.

ב. איני ניזונת ואיני עושה

מבואר בגמרא (כתובות נח,ב) שאישה יכולה לומר איני ניזונת ומתוך כך אין מעשה ידיה לבעלה. דין זה נפסק בשו"ע (אהע"ז סט,ד).

הר"ן (כג,ב מדפי הרי"ף ד"ה דקסבר) כתב, וכן פסק הרמ"א (אהע"ז שם), שכאשר האישה אומרת איני ניזונת ואיני עושה, בעלה פטור מלספק לה גם

¹ אפשר שהסבר זה יותר תואם להגדרה: "כסות בכלל מזונות", שאותה ייסד הר"ן.

² אפשר שהסבר זה תואם ללשון ה"ה: "שהפרנסה והכסות הרי הן כמזונות", היינו שאינם כוללים בחיוב מזונות אלא שדומים וזהים לו.

כסות ולא רק מזונות משום 'דכסות בכלל מזונות'. נראה שדברים אלו מבוססים על דברי הר"ן שהבאנו לעיל.

הב"ש (שם, א) למד שהסיבה שפטור גם מכסות היא דוקא לשיטתו, שסובר ששני חיובים אלו מדרבנן ועל כן פטור גם מכסות, אך לשיטת הרמב"ם הסובר שכל החיובים הם מהתורה, וכן לשיטת הרא"ש שחיוב מזונות מדרבנן וכסות מהתורה, אי אפשר לומר שכאשר האישה אומרת איני ניזונת זה כולל גם כסות, ועל כן תמה על הרמ"א מדוע פוסק את דברי הר"ן שבעלה פטור מכסות שהרי זה דוקא לר"ן ולא לשאר הראשונים?

במהדורה קמא, שלא כבמהדורא בתרא, כתב הב"ש (שם, א) בפשיטות שהפטור מכסות תואם גם את שיטת הרמב"ם, שאף שהוא סובר ששניהם מהתורה, מכל מקום חיוב כסות כלול בחיוב מזונות.

ומוסיף: "וצ"ל הואיל ומצינו בכמה מקומות דכסות בכלל מזונות כמ"ש בסימן עג, משו"ה באשה נמי אף על גב דכסות דאורייתא, מ"מ כל שמחלה מזונות סתם אמרינן דבלשון בני אדם כסות בכלל, ומחלה הכלי".

נראה שכוונתו לתרץ שדברי הרמ"א תואמים גם את שיטת הרא"ש משום שלגבי דין חיוב מזונות לבנים (יובא לקמן) מצינו שישנה התאמה בין כסות למזונות, ומתוך כך לשון בני האדם כוללת גם כסות, וממילא מובן שגם לשיטת הרא"ש האישה מחלה גם על חיוב כסות. אפשר שלכך התכוון הב"ש במהדורא בתרא "ויש ליישב קצת".

מבואר שלשיטת הרא"ש לשאר דינים שאינם תלויים בלשון בני האדם אין מקום לקביעת הר"ן שיכסות בכלל מזונות ויש הבדל בין שני חיובים אלו לדינא. גם לכאורה מדוקדק שבמהדורה בתרא, הב"ש לא מקבל את דבריו במהדורה קמא, שהרמב"ם מודה לכלל של 'כסות בכלל מזונות', אלא סובר שדין זה נכון רק לר"ן משום שהרי הב"ש כותב שדברי הרמ"א: "לא אתיא אלא כהר"ן", ומשמע רק לר"ן ולא לרמב"ם.

נמצא שלדעת הב"ש קביעת הר"ן 'כסות בכלל מזונות' נכונה דוקא לשיטת הר"ן ולא לשאר שיטות הראשונים.

גם הנתיבות משפט (דף קנג טור ב ד"ה ומ"ש תקנו) כתב כב"ש וז"ל:

ואני מסתפק בזה דשמה ע"כ לא כתבו הריטב"א והר"ן כן דאף הכסות בכלל אלא לפי דעתם דס"ל דכסות בכלל מזונות הוא וכמ"ש

הר"ן בפרק נערה... אבל לפי דברי הרמב"ם וסייעתו דסבירא להו דשארה הם מזונות וכסותה כמשמעו ותרתמי מילי ניהו שמא כשתיקנו מעשה ידיה תחת מזונות בלבד תיקנו ולא תחת כסות גם כן דתרתמי מילי ניהו ואם כן כשאמרה ניזונת עדיין חייב בכסות ואף לפי דעת הרב המגיד דסבירא ליה דמזונות הם דרבנן וכסות דאורייתא יש להסתפק בזה דשמא כי תקנו מעשה ידיה כנגד תקנתם במזונות תקנו לא כנגד הכסות שהוא חייב בו מדאורייתא ואם כן אע"פ שאמרה איני ניזונת עדיין חייב בכסות.

והנה הלבוש (שם, ד) ביאר את דין הרמ"א הנ"ל שכל שאינה ניזונת אינה לה גם כן כסות "דבלישנא בני אדם כסות בכלל פרנסת מזונות הן". ולכאורה מדוקדק בדבריו שבאמת אין הלכה כזו "כסות בכלל מזונות" אלא דוקא משום שבלשון בני האדם כשאומרים "מזונות" מתכוונים גם לכסות ממילא פטורה גם מכסות. לפי זה נראה לכאורה שדוקא בנידונים של לשון בני האדם וכגון 'איני ניזונת ואיני עושה' ישנה התאמה בין כסות למזונות אך בנידונים אחרים יתכן שיהיה הבדל בין חיוב כסות למזונות.

הב"ש מקשר את הנידון של 'כסות בכלל מזונות' לנידון נוסף של 'איני ניזונת ואיני עושה'. הראשונים נחלקו (ראה ב"י סו"ס פ) האם אישה שאמרה איני ניזונת ואיני עושה יכולה לחזור בה לאחר מכן ולומר אני ניזונת ועושה. הר"ן (שם) מביא בשם הרא"ה שהסיבה שאינה יכולה לחזור בה היא "שאינו הדין שיהא הרשות בידה לשנות הדבר כל פעם כמו שתראה, שא"כ כשלא תמצא מלאכה תרצה להיות נזונת וכשתמצא תאמר איני נזונת ולקתה מדין הדין". לעומת זאת סובר רבינו ירוחם (מישרים נתיב כ"ג חלק ה) שיכולה לחזור בה וביארו הב"ש (שם, ג): "כיון דקי"ל מזוני עיקר, בדין הוא שתהיה ידה על העליונה, דהא יש חוק קצוב בכל שבוע כמה היא עושה, מ"ה הברירה בידה לומר בשבוע זו אני אעשה לעצמי ובשבוע אחרת תאמר תן לי מזונות ואני מוכן לעשות חוק הקצוב".

הרמ"א (שם) הביא מחלוקת זו.

והוסיף הב"ש (שם):

ולכאורה נראה דפלוגתא זו תליא בפלוגתא אם כסות גם כן תחת מ"י והר"ן אזל לשיטתו דס"ל כסות ג"כ תחת מ"י מ"ה ס"ל דא"י לומר בשבוע זו איני ניזונת ובשבוע אחרת ניזונת ור"י ס"ל כשיטתו הרא"ש דאין כסות בכלל מזונות דאי כסות בכלל מזונות א"כ תקנו

חז"ל היה כל מ"י של כל ימי חייה תחת מזונו' וכסו' דהא כסות הוא דבר שאין מתחלק ע"כ שבוע וא"כ איך י"ל זמן קצוב אני אעשה לעצמי ובזמן אחר תאמר אני עושה ואוכל ואיך תעשה עם הכסות.

הב"ש תולה את מחלוקת הראשונים האם האישה יכולה לחזור בה מ'איני ניזונת ואיני עושה' בנידון של 'כסות בכלל מזונות'. הר"ן שסובר שאינה יכולה לחזור הוא לשיטתו ש'כסות בכלל מזונות', ועל כן אינה יכולה לחזור משום שכסות אי אפשר לחלק לשבוע, ואם חיוב כסות אינו יכול להתחלק אז ה"ה ביחס למזונות. אמנם רבינו ירוחם סובר כרא"ש שכסות אינה בכלל מזונות, ועל כן לא אכפת לו שאי אפשר לחלק את חיוב כסות לשבוע שהרי האישה לא הסתלקה מחיוב זה, אלא רק ממזונות ואותו אפשר לחלק לשבוע. אמנם רבים מהפוסקים חלקו על המהלכים הנ"ל של הב"ש והנתיבות משפט.

הבית יעקב (אהע"ז שם סעיף ב ד"ה עוד), ההפלאה (אהע"ז שם סק"א), הבני אהובה (אישות ב, יב) והחזו"א (אהע"ז עא, ח) סוברים שדברי הרמ"א שאישה האומרת איני ניזונת ואיני עושה בעלה פטור גם מכסות, אמורים לכו"ע ולא רק לר"ן אלא גם לדברי הרמב"ם והרא"ש משום שגם הם מודים ש'כסות בכלל מזונות' ושתיקנו חיוב מעשי ידיה כנגד שני חיובים אלו.³

גם על המהלך השני של הב"ש לתלות את מחלוקת הראשונים האם יכולה לחזור בה מאיני ניזונת ואיני עושה במחלוקת של 'כסות בכלל מזונות', חלקו הבית יעקב (שם סעיף ד), ההפלאה (שם סק"ב, חידושים מז, ב ד"ה בא"ד שאם), והחזו"א (שם ד"ה ס"ק סק"ג) שהרי לשיטתם כולי עלמא מודים

³ על דברי החזו"א העיר הגאון הרב זלמן נחמיה גולדברג [במכתב - נדפס בספר דרך אמונה (ביבאס) ח"א עמוד 119]: "ולעני"ד קשה א"כ למה אמרו בגמ' תקנו מזונות תחת מעש"י או מעש"י תחת מזונות ולא הזכירו כסות בשלמא למ"ד שמזונות וכסות שניהם דרבנן וכן למ"ד שניהם מהתורה נקט מזונות וה"ה כסות, שלמ"ד שניהם דרבנן אין כסות תקנה בפני עצמו אלא לא היתה אלא תקנה אחת, וכן למ"ד שניהם מהתורה נקט חיוב אחד וה"ה השני שאין שום סברא שרק תקנו נגד מזונות ולא נגד כסות, אבל למ"ד מזונות דרבנן וכסות מהתורה בוודאי אין קשר בין מזונות לכסות ואם תקנו מעש"י נגד תקנת מזונות מהיכי תיתי לומר שגם נגד כסות תקנו כן נראה לענ"ד. עכ"פ הדבר מסופק זולת אם יטען קים לי שאני פטור גם מהכסות, אכן אם הבעל נתן לה כבר הכסות האשה יכולה לומר איני ניזונת ואיני נותן מעש"י ואי אפשר להוציא מידה". על הערה דומה לזו חזר הגרז"ן גם במאמר אחר (שורת הדין ח עמ' רצה).

שכסות בכלל מזונות ואם כן אי אפשר לתלות את מחלוקת הראשונים בנידון של 'כסות בכלל מזונות'.⁴

נמצא איפה שהפוסקים נחלקו האם דברי הר"ן ש'כסות בכלל מזונות' נתונים במחלוקת. לדעת הב"ש והנתיבות משפט כלל זה נכון רק לר"ן, ובמהדורה קמא משמע שגם לרמב"ם, אך לדעת שאר הפוסקים כולי עלמא עם העקרון של 'כסות בכלל מזונות'.

ג. הגיע זמן ולא נשאו

במשנה (נח,א) מבואר שכאשר הגיע זמן ולא נשאו הבעל חייב במזונות ארוסתו. דין זה נפסק בשו"ע (אהע"ז נו,ג). ולדרכנו יש לדון האם הבעל חייב גם בכסות.

נראה שאם חייב בכסות ניתן להסביר זאת בשתי דרכים :

- א. חייב בכסות משום ש'כסות בכלל מזונות'. לדרך זו חייב דוקא בכסות אך לא בשאר חיובי הבעל לאישה, משום שדין זה של הגעת זמן הוא חידוש ומכיוון שאין מקור לחייב אותו בשאר החיובים נראה שחייב רק במזונות.
- ב. האחרונים חקרו⁵ האם חיוב מזונות בהגיע זמן ולא נשאו הוא משום קנס שקנסו אותו על כך שעדיין לא כנס את ארוסתו או משום שחז"ל הגדירו כאילו הם נשואים ועל כן ממילא מתחייב בחיובים אלו לארוסה כדין נשואה. לצד שהוי כאילו הם נשואים נראה שחייב בכל חיובי הנישואין לאשתו וממילא גם בכסות, ואין זה משום ש'כסות בכלל מזונות'.

⁴ ההפלאה גם לא הסכים עם עיקר דברי הב"ש שאי אפשר לחזור מכסות משום שהוא דבר שאי אפשר לחלקו, שהרי לקמן (סימן עג) מבואר שנותן לה בגדים לשנה וא"כ יכולה לחזור בשנה האחרת ועוד הוסיף "דלפי דבריו עכ"פ בפעם ראשונה שאומרת איני ניזונת ואיני עושה והלבישה עצמה משל עצמה, יכולה אח"כ לחזור ולמכור בגדיה שלה ע"כ דזה אינו כלל".

⁵ ראה באור שמה (אישות י,יט) שתלה בחקירה זו את הנידון (ראה אוצר הפוסקים ס"ק יד אות ב באריכות) האם בהגיע זמן ולא נשאו מעשי ידי הארוסה לבעלה שהרי חייב במזונותיה שעשאוה כנשואה או שאין מעשי ידי הארוסה לבעלה משום שרק קנסו אותו אך לא קבעו פה מעין מעמד של נישואין.

הריטב"א (כתובות נז, ב ד"ה אוכלת) כתב: "פירוש שחייב במזונותיה, וה"ה בכסותה ופרנסתה כאלו נכנסה לחופה והוא ג"כ זוכה במציאתה ובמעשה ידיה".

מלשון הריטב"א 'כאלו נכנסה לחופה', וכן מכך שהריטב"א אומר שהבעל זוכה גם במציאתה ובמעשי ידיה, משמע שהריטב"א למד כאפשרות השנייה שכאלו הם נשואים וממילא גם חיוב כסות בכלל כפי שכתב זאת בפירוש.

אמנם הרא"ה (שם נח, ב ד"ה אשתכח) לאחר שכתב שהאומרת איני ניזונת ואיני עושה פטורה גם מכסות משום שיכסות בכלל מזונות, הוסיף: "וארוסה הניזונת כגון שהגיע זמן, בוודאי חייב בכסותה וצריך תלמוד". מבואר שבהגיע הזמן חייב בכסות משום שיכסות בכלל מזונות ולא משום שבהגיע זמן נחשבים כנשואים והיינו כאפשרות הראשונה.⁶

אמנם יש לעיין מדוע סיים הרא"ה: "וצריך תלמוד", הרי הוא כבר קבע ביחס לאיני ניזונת ואיני עושה שיכסות בכלל מזונות, ומדוע בהגיע הזמן הוא קצת מסתפק?

הוצעו לעיל שני אופנים בהגדרת 'כסות בכלל מזונות': א. חיוב מזונות וכסות ביסודו הוא חיוב אחד – חובת הבעל לדאוג לצרכי אשתו, ומתוך כך ישנה התאמה ביניהם. ב. באמת הם ב' חיובים שונים אך עדיין ישנה התאמה ביניהם.

בפשיטות נראה שלביאור הראשון שמזונות וכסות הם בעיקרם חיוב אחד לא מסתבר שחז"ל פרקו חיוב זה, וקנסו אותו רק במזונות ולא בכסות. לאור זאת ניתן לבאר את הסתפקות הרא"ה בשתי דרכים שונים אך דומים:

א. הרא"ה למד כביאור השני שאף שיכסות בכלל מזונות אין הכוונה שהם חיוב אחד לדאוג לצרכי האישה, אלא שהם חיובים שונים ומכל מקום דינם שווה, ועל כן דוקא ביחס לאיני ניזונת ואיני עושה, פשוט לרא"ה שגם כסות בכלל, שהרי מעשי ידיה תוקנו כנגד שניהם וכאשר האישה מפרקת את כל מערכת החיוביים ההדדיים, היא מסתלקת מהכל גם מהכסות ולא רק מהמזונות, אך ביחס להגיע

⁶ ואכן האור שמח (שם) הביא מהשטמ"ק (קז, ב) בשם הרא"ה שאינו זוכה במעשי ידי הארוסה אע"פ שחייב במזונותיה, ולמבואר בהערה הקודמת נמצא שהרא"ה סובר שחיוב מזונות בהגיע זמן הוא רק קנס ועל כן אינו זוכה במעשיה ידיה, ונמצא שהדברים תואמים כפי שציין הרב ז'ולטי בקובץ בית התלמוד ג'.

הזמן יתכן שיש לחשבן כל חיוב בנפרד, שהרי בנידון זה אין עוסקים בחיובים ההדדיים של הבעל לאישה, היינו מזונות וכסות כנגד מעשי ידיה, אלא עוסקים דוקא בחובות של הבעל לאישה, ועל כן בהגיע הזמן יתכן שחז"ל קנסו וחייבו את הבעל רק בחיוב אחד ולא בחיוב נוסף. מאידך גיסא ייתכן שקנסו אותו בשניהם. נמצא שהרא"ה הסתפק לפי הביאור השני, האם יקנסו אותו בחיוב נוסף או רק בחיוב של מזונות.

ב. שורש הספק של הרא"ה הוא בשאלה הנ"ל האם חיובי מזונות וכסות הם בעיקרם חיוב אחד ועל כן בהגיע הזמן חייב גם בכסות או שהם ב' חיובים שונים ורק ביחס לאיני נזונת ואיני עושה ישנה התאמה ביניהם משום ששם אנו דנים בחיובים אלו ביחס למעשי ידיה לבעל כנ"ל.

אכן לא מצאתי דעות הסוברות שבהגיע זמן יש פטור מפורש מכסות, אמנם ברמב"ם (אישות י, ט), בשו"ע (שם) ובשאר הפוסקים לא מובא כלל שה"ה בכסות, וייתכן שחייב רק במזונות ולא בכסות, וכמובן שלפי הבי"ש ונתיבות משפט שהרא"ש והרמב"ם חלקו על הכלל של 'כסות בכלל מזונות' ניתן להבין זאת היטב.

ד. משכון כסות אישה

הרשב"א בתשובה (ח"ד סי' ריד הובא בב"י סימן צ) כתב שבעל יכול למשכן כסות אשתו שהרי "שלו הם אלא שיחדם לה". כן פסקו השו"ע (אהע"ז עג, ט) והש"ך (חו"מ עב, כו). מכאן הרב יוסף כהן (דברי יוסף עמ' רמז) הסיק: "שאין חיוב הבעל בנתינת כסות לאשה מקנה לה זכויות בבגדים שעשה לה – לענין שיהא שלה ושלא יוכל למשכנם – וכל הזכויות שיש בבגדים אלו הוא רק שיכולה להתלבש בהם, והם נשארים קנינו של הבעל אלא שיחדם לאשתו להתלבש בהם".

והוסיף הר"י כהן:

ובלימוד הישיבה העירו דלמה לא נשואה כסות למזונות גם לענין זה כמ"ש בשו"ע סימן עג ס"ז: זה הכלל כל מי שיש לו עליו מזונות בין בחייו בין אחר מותו יש לו כסות וכלי בית ומדור.

לפני כן (שם עמ' רלז) הגדיר הר"י כהן את גדר הבעלות של האישה במזונות. כאשר הבעל נותן את המזונות לאשה, מסלק הבעל רשותו מהם ולאשה יש

זכות להוציא כל מה שנתן לה הבעל למזונותיה, ואף לתת אותם לאחרים, ומכל מקום המזונות אינם בבעלותה אלא רק זכות ממונית להוציאם, ונמצא שהו"ח כהפקר שמבעלותו של הבעל נסתלקו ועדיין לא נכנסו לבעלות האישה, וע"ש מה שביאר באריכות לאור הגדרה זו.

לאור דבריו שהמזונות אינם בבעלות שניהם אלא שרק ניתנה לה הרשות לכלותם, מבאר (שם עמ' רמח) הר"י כהן:

לענין זה שכתב הרשב"א שהכסות שנותן הבעל לאשתו שלו הם אלא שיחדם כדי להתלבש בהם, אין ללמוד דין כסות ממזונות, דשאני מזונות שהוא נותן לה לאכילה ולכלותם ולכן בנתינים לאישה סילק בעלותו מהם ואינם שלו, משא"כ בכסות שאינו נותן לה לכלותם אלא להתלבש בהם לא סילק את בעלותו מהם, ונשארים קנינו של הבעל אלא שיחדם לאשתו להתלבש בהם.

הר"י כהן מחלק בין חיוב מזונות לחיוב כסות. המזונות אינם של שניהם ורק ניתנה לה רשות לכלותם כנ"ל אך הכסות הם של הבעל ולא סילק את בעלותו מהם. נמצא שהר"י נוקט שאף שישנה התאמה מסוימת בין חיוב מזונות לחיוב כסות, מכל מקום יש הבדל מהותי בגדר הזכות הממונית של האישה בהם וממילא אפשר שיוצר הבדל בין שני חיובים אלו לעניינים מסוימים. אם כן הר"י כהן למד ש"כסות בכלל מזונות", שלפי ה"ה הוא המקור להלכה "כל מי שיש לו עליו מזונות בין בחייו בין אחר מותו יש לו כסות", אין הכוונה שחיובי כסות ומזונות הם בעיקרם חיוב אחד, אלא הם חיובים שונים שיכולה להיות ביניהם התאמה לעניין דינים מסוימים.⁷ עיקרון זה בא לידי ביטוי בנידון נוסף שהר"י כהן מעלה.

אמנם הר"י כהן מביא דרך נוספת בהגדרת בעלות האישה בכסות. אף שכאמור פשט השו"ע הוא שבעל יכול למשכן את כסות אשתו, הר"י כהן מעיר שהשו"ע סותר עצמו, שהרי בחו"מ (צז, כה) פסק השו"ע שאין הבעל חוב גובה מכסות אשתו של הלווה. כעין זה הקשה הבית יעקב (אבה"ז צ, טו) שכיצד השו"ע פסק (שם) שבעל שמכר בגדי אשתו המכירה קיימת והרי בחו"מ (שם) פסק שבעל חוב אינו גובה מכסות אשתו. מסקנת הבית יעקב היא שגם לדעת הרשב"א אין המכירה קיימת אלא בנותן לה בגדים כיוצא

⁷ הערת עורך: הר"י כהן כתב להדיא שמהות המזונות לכילוי משא"כ כסות, אין א"כ הכרח להעמיס בדבריו חילוק נוסף.

באלו או ביפיים מכך, כמבואר בחו"מ (שיב, יז) בהשכיר לו בית סתם דכאשר לא נפל הבית אינו יכול לשנות לבית קטן ממנו, אבל לכיוצא בו או ליפה ממנו יכול לשנות אפילו לא נפל.

מדבריו למד הר"י (שם עמ' רמט) "שיש לאשה זכויות בבגדים שעשה לה בעלה כאותן הזכויות שיש לשוכר ולכל הפנים כמשכיר לו בית סתם". נמצא שאכן ישנו כיוון מסוים שלאשה אכן יש זכות ממונית בנכסים, כשוכר, ולדרך זו ישנה יותר התאמה בין מזונות לכסות.

ה. צמצמה מכסותה

בספרו דברי יוסף (סימן עג סק"ט) מאריך הר"י כהן לדון האם דין אישה שצמצמה מכסותה זהה לדין אישה שצמצמה ממזונותיה. עיקר נידונו הוא ביחס לדברי הפוסקים במותר שנבע מכך שהאישה קמצה מעיסתה. התשובה מאהבה (ח"א סי' עח וסי' פ) פסק שדוקא אם נשאר ממה שבית דין פסקו מחמת שאינה רעבתנית או מחמת שהוזלו המזונות - מותר מזונות לבעל, אך אם קימצה מעיסתה - מותר המזונות לאישה. הוא כתב שכך משמע בתוספות (נזיר כד, ב ד"ה שקימצה) בשם הר"מ, בר"ן (כתובות כה, א מדפי הר"י) וברש"י (כתובות סה, ב ד"ה מותר). הוא אכן הודה שיש ראשונים שמשמע שלא קיבלו חילוק זה, אך הוא הכריע לא כמותם. הבית מאיר (שם) והבית יעקב (שם) נקטו גם כן כתשובה מאהבה, אמנם לא בתורת ודאי אלא משום שהאישה מוחזקת, ויכולה לטעון קים לי כשיטת הראשונים הסוברים שבקימצה מעיסתה המותר שלה.⁸ הר"י כהן העלה לדון כעין זה בכסות, במקרה שדחקה עצמה ולא השתמשה בבגדים, ונשאר במצב טוב שלא נשחקו עדיין וא"צ לקנות חדשים, או במקרה שהבעל נתן לה כסף לקנות בגדים חדשים והיא קנתה משומשים שלכאורה הי"ה שהמותר יהיה לאישה.

לאור הכלל 'כל מי שיש לו עליו מזונות יש לו כסות' המבוסס על 'כסות בכלל מזונות', הר"י כהן חשב בתחילה להשוות בין חיוב כסות למזונות, אמנם למעשה הוא כתב שיש לחלק ביניהם. במזונות כאמור כאשר קימצה מעיסתה והרעיבה עצמה רבים פסקו שהמותר לאישה, אמנם בכסות יש לומר שזה תלוי בשאלה האם הכסות שהבעל נותן לאשתו נעשה שלה או שהיא שלו אלא שיחדם לה. שאם נאמר שהכסות שהבעל נותן לה שלו היא אלא שיחדה לה כדי להתלבש כלשון הרשב"א לעיל, פשוט שאין ללמוד דין

⁸ ראה על כך באריכות באוצר הפוסקים (שם ס"ק יד אות א).

כסות מדין מזונות לעניין צמצמה, דשאני מזונות שהוא נותן לה לאכילה והיא מקבלת זכות לכלותם, לכן בנתינתם לאישה יצאו מבעלותו ויש לאשה בהם זכייה ממונית, וכיון שזכתה בהם המותר הוא שלה. מה שאין כן בכסות שמעיקרא לא נתן לה שהיא שלה, ואין לה זכייה ממונית בהם, אלא להשתמש בשלו, בודאי שהמותר הוא שלו ורק אם נאמר שגם כסות שנתן לה הבעל שלה, אז יש להשוות כסות למזונות גם לעניין צמצמה.

אמנם לפי מה שהבאנו לעיל דרך נוספת, שגם מי שלמד שיש לאשה בעלות בכסות, אין הכוונה שהכסות שלה אלא שיש לה זכות ממונית כשוכר, דן הר"י כהן שאפשר שגם שיש לה זכות ממונית מסוימת מכל מקום בצמצמה המותר יהיה של הבעל, וראה שם מה שהאריך בזה.

גם הגר"ן תלה (הישר והטוב טו עמ' רט) את הנידון של אישה צמצמה מכסותה והותירה בנידון האם האישה קנתה את הכסות או שהיא של הבעל.⁹

נמצא שעיקר הנידון בצמצמה בכסות הוא כיצד להגדיר את אופי הבעלות של האישה בכסות, ואם כן מבואר שאף שכאמור ישנה התאמה מסוימת בין מזונות לכסות ו'כסות בכלל מזונות', ביחס לצמצמה אפשר שיש לחלק בין שני חיובים אלו, ואין הכרח לדמות בין דין צמצמה במזונות לדין צמצמה בכסות, שהרי יש לדון בכל חיוב לגופו באופי הבעלות המשפטית שיש לאישה בהם.

ו. מורדת

בגמרא (כתובות סד, א) מבואר שאישה המורדת על בעלה - "משהינן לה תריסר ירחי שתא אגיטא ובהנך תריסר ירחי שתא לית לה מזוני מבעלי". לרוב הראשונים מדובר כאן על מורדת האומרת "בעינא ליה ומצערנא ליה" ולא במורדת האומרת "מאיס עלי" וכן פסק השו"ע (עז, ב).

יש לדון מה דין הכסות כאשר אישה מורדת על בעלה, האם הבעל חייב בכסות אשתו? באופן פשוט יש לומר שלפי הכלל של 'כסות בכלל מזונות',

⁹ אמנם לדבריו שם אכן יש התאמה בין מזונות לכסות שבשניהם הוא נוקט שהאישה אכן היא בעלים בהם, אמנם הוא דן בכל חיוב בנפרד ולאחר שהוא הכריע שהמזונות הם בבעלותה של האישה הוא לא ראה הכרח לטעון שגם בכסות כך משום שכסות בכלל מזונות אלא דן בחיוב כסות בפני עצמו.

כיון שהבעל פטור ממזונות אשתו המורדת הוא הדין שהבעל פטור מהכסות, וכן נקט בפתחי חושן (ירושא ואישות פ"ט הערה קלג).

כעין זה בפסקי דין (ח עמ' 30) דנו באישה שעזבה את בית בעלה אשר אינה בגדר מורדת אשר לפי פסק הרמ"א (אהע"ז ע,יב) שאין הבעל חייב במזונות אשתו אלא כשהיא עמו, דנו בית הדין האם הוא הדין ביחס לחיוב כסות? הם ניסחו שאלה זו כעין דברינו לעיל: "עצם חיוב הכסות מהו, אם זה קשור לחיוב מזונות, או שחיובו בפני עצמו, ויתכן שיהיה חייב בכסות גם כשאינו חייב במזונות".

לפי פסק הרמ"א שאישה האומרת איני ניזונת ואיני עושה פטורה גם מכסות, ובפרט לפי דברי הבית יעקב וההפלאה שביארו שדין זה אינו תלוי במחלוקת ראשונים וכולי עלמא מסכימים בזה, נקט בית הדין שהבעל פטור מחיוב כסות.¹⁰

ז. הערת הרוגאצ'ובר

בראשית דברינו הבאנו את לשון ה"ה: "וזה פשוט שהפרנסה והכסות הרי הן כמזונות וכן הזכירו בגמרא בהרבה מקומות פרנסה בכלל מזונות".

מדברי הרוגאצ'ובר (צפנת פענח שם) משתמע שהוא בא להשיג על דברי ה"ה, שאדרבה במספר מקומות משמע שכסות אינה בכלל מזונות.

בכתובות (סח,א) מביאה הגמרא את דברי שמואל שכדי לחשב את הנדוניה של בת יתומה שמין באב. הגמרא מקשה על כך מברייתא שמשמע להיפך: "הבנות ניזונות ומתפרנסות מנכסי אביהן כיצד אין אומרים אילו אביה קיים כך וכך היה נותן לה אלא שמין את הנכסים ונותנים לה". על כך מתרצת הגמרא שאין הברייתא עוסקת בנדוניה אלא במזונות שהיתומה מקבלת מאחיה בעודה אצלם עד שנשאת, ומה שכתוב בברייתא "ניזונות" הכוונה לאכילה ושתיה, ומה שכתוב "מתפרנסות" הכוונה ל"לבוש וכיסויא". על דברי ה"ה כותב הרוגאצ'ובר "עייין בהך דכתובות דף ס"ח ע"א דלבוש וכסות לא הויא בכלל מזונות". ונראה שכוונת הרוגאצ'ובר שמכך שהברייתא נזקקה

¹⁰ למעשה עיקר הנידון שם הוא ביחס לתביעתה של האישה להחזרת הבגדים והתכשיטים שלה כי הם שייכים לה. הבעל טען שהבגדים שייכים לו כיון שהם נקנו מכספו והיות שברחה מהבית אינו צריך להחזיר. על כן במקרה זה עיקר הנידון של בית הדין הוא האם כסות שכבר נתנה לאישה שייכת לה או שיש לה רק זכות השתמשות כפי שכבר הזכרנו לעיל נידון זה בשם הר"י כהן.

לפרט באופן נפרד את ב' החיובים הללו נמצא שהם חיובים שונים וחיוב כסות אינו כלול במזונות, הבחנה זו בין מזונות למלבושים מופיעה אף בבאור הגר"א (אהע"ז קיד,א).

הרוגאצ'ובר מפנה גם לגיטין (יב,ב) שביחס לחיוב האדון לעבדו אומרת הגמרא "אי הכי ניזון מתפרנס מיבעי ליה", ומשמע שפרנסה (היינו כל שאר צרכיו - רש"י ד"ה פרנסה) אינה כלולה במזונות.

גם בב"ב (קלט,ב) מזכיר הרשב"ם מזונות בהדי פרנסה והריב"ן חולק עליו "דהא מזונות היינו אכילה ושתייה ופרנסה היינו מלבושין וצרכי נישואין ותרי מילי נינהו כדאמרין מוציאין לפרנסה ואין מוציאין למזונות וקתני נמי הבנות נזונות ומתפרנסות וכן בכמה דוכתי משמע דתרי מילי נינהו".

ובירושלמי כתובות (יב,א): "תמן תנין בן נוקבן דיהוון ליכי מינאי יהון יתבן בביתי ומיתזן מניכסיי ותני עלה ומתכסיין בכסותי". מכך שהיה צורך להוסיף "מתכסיין בכסותי" על גבי "מיתזן מניכסיי" משמע שכסות אינה כלולה במזונות.

ואפשר לומר שמסוגיות אלו אין השגה על הכלל 'כסות בכלל מזונות' ביחס לחיובי בעל לאשתו, משום שהגמרות הנ"ל עוסקות בחיוב מזונות וכסות לבנות, ובאמת אפשר שביחס לחיובי האחים לבנות, כל אחד מהחיובים הללו עומד בנפרד וכל חיוב הוי תקנה בפני עצמה, אך ניתן לומר שחיובי מזונות וכסות לאישה הוי כגדר אחד, שבמסגרתו הוטלה על הבעל החובה לדאוג לכלל צרכי האישה, וממילא ישנה התאמה בין מזונות וכסות ו'כסות בכלל מזונות'. כמובן שחילוק זה מסתבר יותר לשיטת הרמב"ם הסובר שבאמת שני החיובים הם מהתורה ולא מדרבנן ועל כן מסתבר שהם גדר אחד.

לאור זאת אפשר שהערת הרוגאצ'ובר מוסבת על חיוב מזונות וכסות לבנות ולא על מזונות וכסות האשה.